

Kovács László Attila

Kolozsvár

Ideális és torz. Európai minták a múltban és ma¹

Elöljáróban hallgatóim figyelmébe ajánlom, hogy egyházzenesz és lelkész vagyok egy személyben. Teológiai tanárként végzem szolgálatomat a kolozsvári Protestáns Teológián. Rendszeres teológiát, liturgikát, egyházzenét és éneket tanítok lelkészjelöltjeinknek. Évtizedek óta végzek lelkészi és kántori szolgálatot. Ismerem mindkét fél gondjait, a másikkal szembeni elvárásait, illetve fenntartásait. Evangélikus vagyok. Talán éppen egyházzenei szempontból vagyok a legbüszkébb evangélikus mi-voltomra. Teológiai tanári szolgálatom azonban évtizedek óta a reformátusokhoz is köt. A kolozsvári Teológián hallgatóink nagy része református. Így több-kevesebb rendszerességgel reformátusoknál is végzek mind lelkészi, mind kántori szolgálatot.

Így, részben kívülállóként – egészen más, gazdagabb liturgiai és egyházzenei hagyománnyal bíró felekezet szolgájaként – szemlélem és mérlegelem a református egyházzene helyzetét. Viszont alkalmam volt és van belülről is tapasztalni a feszültségeket. Ezért bátorkodom keményen, sarkítva rámutatni arra, ami – véleményem szerint – torz vagy rossz a református egyházzenei gyakorlatban; és kérem, bocsássák meg nekem, ha észrevételeimmel, gondolataimmal kíméletlenül hangzó kritikára ragadtatom el magam.

Őszintén fogalmazva: a magyar református egyházzene siralmas állapotban van. Sok jót, szépet nehéz elmondani róla. Ez nem mai jelenség. Évszázados kórról, igénytelenségről, közömbösségről és valami különös, érthetetlen makacsságról van szó, amely gátolja a jó szándékú, szakértelemmel kivitelezett változtatás, tenni akarás szándékát. Természetesen régen is voltak és ma is vannak kivételek, irigylésre méltó, jó példák. De hiányoznak a jó példát követni akaró szolgatársak. A legtöbb kántor és lelkész úgy érzi, hogy ő maga jobban tudja, mint a művész szakemberek, mit lehet és kell egyházzenei téren tenni a rájuk bízott gyülekezetben, s így csökönnyösen tovább éltetik a rossz hagyományt. A jó példák pedig nem tudnak gyökeret verni, hagyományt teremteni. Rövid fellángolás után nyomtalanul eltűnnek.

Hogy egyházzeneink tekintetében mi lenne az ideális és mi a torz, nem lehet, nem is szabad merev tételekbe sűríteni. Mindenekelőtt azért, mert ezek viszonylagos fogalmak. Valamihez viszonyítva tudjuk meghatározni, hogy mi lenne az ideális, és mi a torz. De mi legyen a viszonyítási alapunk? Az a siralmas állapot, amiben leledzünk? Ehhez képest az is ideálisnak tűnik, ami más felekezetnél és más régióban torznak számít.

Azért sem lehet merev tételekbe sűríteni, hogy mi lenne az ideális, mert az istentiszteleti zenének önmagában nincs előre felállított esztétikai mércéje. Ezt az özvegyasszony két fillérjéről szóló példázat érzékelteti a legszemléletesebben. Mindig az adott

¹ Kovács László Attila evangélikus teológiai tanár előadása 2006. augusztus 28-án hangzott el Nagyváradon, a III. Magyar Református Egyházzenei Konferencián.

körülmények és lehetőségek függvényében a legnagyobb hozzáértéssel és áldozattal előkészített és megszólaltatott istentiszteleti zene számít hálaadó, dicsérő áldozatnak, új éneknek. A körülmények és lehetőségek azonban egészen mások Nagygalambfalván, mint a kolozsvári Farkas utcai templomban. Ami az egyik helyen értékes áldozatnak tűnik, a másik helyen csak a fölöslegből odavetett morzsákat jelenti.

Mi az ideális? Az elképzelt lehető legjobbat jelenti. Ilyen nem létezik a valóságban. Ez csak egy álom, egy vágy és cél, amely jó reménységünk szerint majd Isten országában teljesedik be.

Mi a torz? Mindaz, ami természetellenes, rendellenes. Istentiszteleti zenénk esetében az a torz, ami liturgiaellenes, oda nem illő, ahhoz nem méltó.

Amint már említettem: a viszonyítási alapot mindig az adott körülmények és lehetőségek szabják meg. Így istentiszteleti zenénk több tényezőnek az összjátékától függ. Ezek:

- a kántor (képzettsége, lelkülete);
- a lelkész (liturgikai-zenei képzettsége, példaadása, együttműködési készsége);
- a gyülekezet (énekkultúrája, igényessége);
- az istentiszteleti rend;
- az énekeskönyv;
- a hangszer milyensége, állapota és a liturgikus tér akusztikai adottságai;
- a ráfordított anyagiak.

A két utóbbiról ez alkalommal nem fogok beszélni, bár ezek is nagyon fontosak, sőt, legtöbbször elsősorban az anyagiak hiánya miatt olyan istentiszteleti zenénk, amilyen!

Mielőtt részletesen kifejtem gondolataimat a fent említett tényezőkkel kapcsolatban, melyek döntő módon meghatározzák istentiszteleti zenénket, egyházzeneink szolgálatára jellemző, két szélsőséges példát szeretnék bemutatni. Mindkettő tipikus európai helyzetről tanúskodik. E két véglet között találta meg a helyét és találja meg ma is a helyét valamennyi európai protestáns kántor. Lássuk először: milyen feltételek mellett és hogyan végzi szolgálatát egy német lutheránus kántor? Majd megpróbálom szemléltetni, hogy hasonló feladatot milyen körülmények között kell teljesítenie egy magyar református kántornak.

Mindketten ugyanazt a feladatot kapják. Mindketten jól képzett, nagyszerű zenészek. Csak annyi a különbség közöttük, hogy a német kollega orgonaművészi képesítése mellett felsőfokú egyházzenei képzésben is részesült, míg magyar társának nem volt lehetősége az orgonaszak mellett egyházzenei tanulni.

A következő feladatot kapják: a lelkész jó idejében, év elején szól, hogy – mondjuk – május harmadik vasárnapján a püspök vezetésével rangos külföldi vendégek látogatják meg a gyülekezetet. Ez alkalomból az istentiszteleten legyen sok szép, ünnepi muzsika!

Lássuk hát először: mit tesz a német lutheránus kántor?

– Előveszi az egyházi esztendő naptárát és megállapítja, hogy a húsvét utáni 3., azaz *Jubilate* vasárnapról van szó. Elolvassa a kijelölt evangéliumot, epistolát, zsoltárt, igehirdetési textust és a vasárnap főénekét, majd tervezgetni kezd.

– Választ magának repertoárjából oda illő Bach orgonaprelúdiumot és fúgát (kezdésre és kivonulásra), zsoltármotettát, *Laudamus (Gloria)* kórusfeldolgozást, a főénekhez egy nagyobb lélegzetű korárelőjátékot és négyszólamú homofon kórusfeldolgozást váltakozó éneklésre.

– Választ egy Bach kantátát is, nyilván *Jubilate* vasárnapjára találót, amelyet majd a prédikáció előtt vagy után fognak előadni. (Bár a perikóparendet az idők folyamán többször is revideálták, tartalmukban, témájukban a *Jubilate* vasárnapjára előírt perikópák nem változtak Bach kora óta.)

– Beszervezi a szükséges hangszereseket, kiírja a próbákat, kóruspróba-tervet is készít, hogy idejében megtanulják a tervezett darabokat, anélkül, hogy más szolgálatok csorbát szenvednének.

– Elérkezik a *Jubilate* vasárnapja. Hét elején a kántor egyeztet a lelkésszel, hogy szórolapokon pontosan közölni lehessen az istentisztelet teljes menetét, a liturgiába beépített zeneművek címét, szerzőjét, esetleg szövegét. Megállapodnak a gyülekezeti énekekben. Rögzítik, hogy a főének melyik versszakát éneklí a gyülekezet és melyiket a négyzólamú kórus stb. A kántor másodpercnyi pontossággal meg tudja mondani a beépített zeneművek időtartamát.

– Az ünnepi istentisztelet pontosan kezdődik. Harangszó után a liturgus(ok) másodpercnyi pontossággal megjelennek a templomban és elfoglalják helyüket. Kezdődik az orgonaelőjáték. A lelkész röviden köszönti a gyülekezetet és bemutatja a vendégeket, majd jól előkészített intonációval kezdődik a bevezető gyülekezeti ének, utána rögtön felcsendül az introitust helyettesítő zsolnármotetta stb. A különböző elemek tartalmilag is formailag is szervesen egymásba fonódva követik egymást a jól megszokott istentiszteleti rend szerint. Senki sem várat magára, nincs kínos csendszünet, senkit és semmit sem kell bekonferálni, nincs kóruskivonulás és felállás. Mindenki a maga helyéről végzi a maga szolgálatát a szórolapokon előre rögzített forgatókönyv szerint.

Most pedig lássuk, ugyanezt a feladatot milyen feltételek mellett kell teljesítenie egy magyar református egyházzenésznek?

– A magyar kántor is előveszi naptárát, majd eljátszik a gondolattal: vajon miről fog prédikálni a lelkész? Húsvét után, illetve pünkösd előtt van a megjelölt vasárnap. Bizonyára valami feltámadásos, vagy Szentlelkes prédikáció lesz. Ki tudja?

– Eltervezi: milyen prelúdiumot fog játszani bevonulásra.

– A kórusal betanul egy Goudimel harmonizálta genfi zsolnárt, egy feltámadás témájú motettát és egy Szentlélekért könyörgő éneket.

– Az ünnepi istentisztelet előtti hét elején az intonációk előkészítése érdekében tesz egy bátortalan kísérletet kicsikarni a lelkésztől: vajon milyen gyülekezeti énekeket fognak majd énekelni. De, mint már annyiszor, most is azt a választ kapja: *Édes fiam, még azt sem tudom, miről fogok prédikálni. Hogyan választhattam volna ahhoz énekeket?*

– Kiderül viszont, hogy a lelkész az iskolai kórust is beszervezte az ünnepi alkalomra, és az ifjúsági csoportot is megbízta, hogy készüljön szép ünnepi műsorral. Sőt, a környékbeli sztár-operaénekest is meghívta, aki azt ígérte, hogy valami egyházas művet fog előadni, valószínű, hogy orgonán kísérni kell a művész urat. A hétvégén behozza a kottát. De mert egyéb elfoglaltsága is van, nem tudja végigülni az istentiszteletet. Ő tehát a prédikáció előtt fog énekelni. A kórusok pedig áldás után az ünnepély keretében. Először az iskolai kórus, majd az ifjúsági csoport, végül pedig a gyülekezet kórusa. Lesz néhány szavaltat is. Még nem lehet pontosan tudni, hogy ki fog szavaltat és mit.

– Kezdődik az ünnepi istentisztelet. Vége a harangszónak. Felcsendül az előkészített orgonaelőjáték. A vendégekkel azonban elhúzódik a bevonulás. Késnek. Az orgonaprelúdiumnak vége. A kántor úr fordít egyet a kottában, belekezd egy másik előjátékba, amit ugyan ez alkalomra nem gyakorolt, de reméli, hogy gyakorlás nélkül is sikerülni

fog. Amikor a közepére ér, a modulációs részhez, végre felér a lelkész a szószékre. Elrendezi könyveit, elmond magában egy imát, majd jelentőségteljesen feltekint, jelezvén, hogy most elhallgat az orgona! A lelkész úr szigorú, nem szereti húzni az időt, így egy becsületes befejezésre, úgynevezett kadenciára sem jut idő. Azonnal abba kell hagyni a prelúdiumot, egyébként a kántor megrovásban részesül. Ez után pedig nagy robajjal feláll a gyülekezet, majd amikor ismét csend lesz, elhangzik az előfohász, és a lelkész bediktálja a kezdő éneket. Hogy tévedés ne essék, kétszer is bemondja az éneket. A kántor gyorsan kikeresi az éneket az énekeskönyvből, majd a korálkönyvből és kapásból rögtönözi az intonációt. Az ünnepre való tekintettel egy kicsit izgul is. Izgalomban nem tudta megjegyezni, hogy hány versszakot diktált be a lelkész. Szerencséjére az orgonapad mellett állók figyeltek és kísérik.

– Megérkezik az operaénekes is. Hozza a kottát, amiből majd kíséni kell. Egyszerű kis darab, mondja, amit első látásra is le lehet játszani. Bach-Gounod *Ave Maria* című slágerről van szó. A lelkész bekonferálja az énekest. Ő sem tudja, hogy mit fog hallani, csak azt, hogy nagyon szép lesz. A gyülekezet egy szót sem ért az ének szövegéből. Egyesek viszont azt sejtik, hogy az *Ave Maria* valami „rettenetes” katolikus ének.

– Az igehirdetés a házassági elválásról szól. Ugyanis mai társadalmunk nagy rákfenéje a család válsága, és a téma – úgymond – égetően aktuális.

– A kórusok szolgálatára áldás után kerül sor, nagy felvezetéssel, konferálással. A kórusok ünnepélyesen kivonulnak az úrasztalához. Két-három perc is eltelik, amíg mindenki megtalálja a helyét. Az énekszámok között Reményik verseket szavalnak egyes fiatalok. Kiderül, hogy mind az iskolai, mind a gyülekezeti kórus ugyanazt a genfi zsoltárt készítette elő az ünnepi alkalomra, és ezt ráadásul már a gyülekezet is elénekelte előzőleg. A két kórus között az ifjúsági csoport nagy csörömpöléssel, „lázán” énekelt három szórakoztató, legfeljebb tábortűz mellé illő kegyes nótát. Szövegükből csak foszlányokat lehetett érteni, mert sem a ritmus, sem a szöveg nem haladt egyszerre. De ők aratták a legnagyobb sikert, mert hangosak voltak és előadásuk mozgalmasnak bizonyult.

– Befejezésül a lelkész igen meleg szavakkal és hosszasan köszöni meg a felemelő ünnepi muzsikát. A gyülekezet még elénekli a nemzeti imát, orgonaszóra hangosan kivonul a templomból, és mindenki áradozik az elragadtatástól, hogy milyen szép ünnepi istentiszteleten vett részt.

– A kántor úr vegyes érzésekkel megy haza. Érzi, hogy nem jó ez így! Kezébe veszi a *Magyar Egyházzene* szakfolyóirat legutóbbi számát, amiből azt olvassa, hogy a liturgiába nem valók a betét-zeneszámok, hanem az istentiszteleti zenének szervesen kell beépülnie a liturgiába. *Egyáltalán lehetséges-e ez a református istentiszteleti rendtartás szerint?* – teszi fel magának a kérdést. Bezzeg könnyű ágálni a katolikus vagy lutheránus szakembernek, mert az ő liturgiájukba a zene évszázados, sőt évezredes hagyomány szerint épül be szervesen, de a református hagyomány egészen más! Az *Ágendás könyv* is csak egyszer utal betét-művészi szólóénekekre vagy karénekekre.

Amint mondtam, Európában valamennyi protestáns kántor e két szélsőséges minta között találja meg a maga helyét. Azt talán mondanom sem kell, hogy a magyar lutheránus kántor helyzete inkább hasonlít a magyar reformátuséra, semmint a német lutheránuséra, jóllehet az erdélyi magyar lutheránus liturgia kínálta lehetőségek és feltételek (előírt perikóparend, a zenei elemek gazdagsága, változatossága a liturgiában) azonosak a németekével. (Sajnos, a magyarországi evangélikusok csökönyösen ragasz-

kodnak az úgynevezett énekverses liturgiához, amely éppen a zenei elemek háttérbe szorításával tér el a hagyományos evangélikus istentiszteleti rendtől.)

Most pedig elemezzük részleteiben ezt a két szélsőséges kántor-képet és espedig az egyházzenei életünket meghatározó tényezők szerint.

1. *A kántor személye*

A kántori szolgálathoz képzettség és megfelelő lelkiület szükséges. Mindkettő elengedhetetlenül fontos! E szolgálat hétvégeken, ünnepnapokon olyan lekötöttséget jelent, amely szolgálatot nem tudja ellátni az, akinek nem létszükségele „az ünnepnapot megszentelni”. Viszont szakképzettség nélkül a legnagyobb lelkesedés és buzgóság is csak torz eredményekre vezet.

a) A skandináv országokban és Nyugat-Európában általában csak felsőfokú végzettséggel lehet kántori állásra pályázni. Ennek nem csak a minőségi istentiszteleti zene iránti igényesség az oka, hanem az is, hogy a kántor csak így válhat igazán a lelkész partnerévé, akivel együtt tervezi és végzi az istentiszteleti szolgálatot, és csak így válhat a zenészek szervezőjévé, karvezetőjévé is, akiket be kell vonnia az istentiszteleti zenélsébe.

b) Az orgonálás, karvezetés, liturgikai-teológiai képzés mellett, Németországban az egyházzenesznek tudnia kell legalább egy fúvós hangszeren és gitáron is játszania! Nyilvánvaló, hogy „gitárimádó ifjúságunk” zenei ízlését és az istentiszteleti életbe való integrálását csak az terelheti jó mederbe, aki szakszerűen tud hozzányúlni a gitárkéréshez. Amíg képtelenek vagyunk útbaigazítani ifjúságunkat a maguk nyelvén, addig nincs jogunk elmarasztalni ifjainkat a silány gitáros énekek miatt.

c) A legtöbb nyugat-európai kántori állás zeneakadémiai vagy zeneközépiskolai tanári álláshoz kötött. Követendő példa ez több szempontból is:

– Elsősorban anyagi megfontolásból. A kántori és tanári állás együtt teljes munkakört és tisztességes megélhetést biztosít. Így a kántornak nagyobb esélye van a zenei kibontakozásra.

– Nem szigetelődik el a közösség zenei életétől, zenész társaitól, akiket szükség esetén egyházzenei szolgálatra is beszervez.

– Személyében, szolgálatában a templom és az iskola kapcsolata valósul meg. Különösen az énekkar szolgálatára nézve fontos ez a kapcsolat. Az iskolai énekkar rendszeres liturgikus szolgálatában nyilvánulhat meg a legszebben a templom és az iskola kapcsolata. Így volt ez a régi időkben is. Gondoljunk például a lipcsei *Tamás templom* neves kántoraira. Így volt ez részben nálunk is a két világháború között. Gondolok itt hajdani kántortanítóink áldott szolgálatára.

– Nem utolsó sorban jó ez a kapcsolat azért is, mert így a kántor munkaidejét zenei szolgálat tölti ki. A kántor tehát azt végzi, amit szeret, és amihez ért, nem pedig egyéb küli munkákkal, irodai szolgálattal, templomtakarítással tölti idejét.

Hogy ez valóban működjön, nem csak jól képzett egyházzeneszre lenne szükségünk, de a tanintézmények és az egyházak közötti megállapodásra is, ami politikai-parlamentari kérdés is!

2. *A lelkész személye*

Ideális lelkész, aki minden elvárásnak egyformán megfelelni tudna, aki jó teológus, jó liturgus, jó igehirdető, jó hitoktató, jó lelkigondozó, jó menedzser, mind a gyermekek és ifjak, mind az idősek kedvence lenne, nincs, nem létezik. Viszont hivatása és megbízatása szerint ő a gyülekezet istentiszteleti életének felelős irányítója. Tetszik, nem tetszik, az istentiszteleti zene is irányítása, felügyelete alá tartozik.

A liturgia – úgymond – teljes egészében ki van szolgáltatva a lelkész teológiai nézeteinek, képzettségének, hangulatának, jó vagy rossz egyéni elképzeléseinek. Természetesen más liturgiai szolgálattelvők (pl. a kántor) hozzáállása, képzettsége és hangulata is a lelkész által megszabott mederben önkényeskedésre ad lehetőséget. Mindez a református liturgiára nézve fokozottabb, illetve teljes egészében érvényes, mert ez a liturgia az istentiszteleti elemek sorrendjén kívül semmiféle megkötést, objektivitást nem tartalmaz. A lelkész választja a leckiőt és a textust, a lelkész fogalmazza meg vagy rögtönzi az imákat (néhány kötött szöveg kivételével), a lelkész választja az énekeket is.

A gyülekezeti énekeken kívül egyéb zenei szolgálat helyére, jellegére nincs utalás az *Ágendában*, így, ha igény van rá, a lelkész és kántor szubjektív meglátása szerint történik. Ilyen feltételek mellett a lelkész és kántor szoros együttműködése lenne kívánatos. A református kántor igyekezzen tehát kikövetelni magának az istentiszteletet a lelkészszel együtt megtervezni, nyilván az istentiszteleti zene érdekében. Végülis a lelkész szervező-irányító, együttműködési készségétől függ, hogy lesz-e együtt tervezés és előkészítés, vagy sem?

Németországi gyülekezetben tapasztaltam a következő megszívlelendő példát. Hét elején a lelkész és kántor, a gyülekezeti munkatársak, más liturgiai szolgálattelvők (lectorok), sőt az egyháztanács (presbitérium) néhány tagja is leülnek megbeszélni, megtervezni a legapróbb részletekig a vasárnapi istentiszteletet. Itt megtörténik a közös énekválasztás, az énekkar szolgálatának, a majd megszólaló orgonaműveknek a rögzítése, az imádságoknak, sőt a prédikációnak tartalmi vázlatozása is (itt méri fel az igehirdető, hogy az igehirdetés alapjául előírt textus kapcsán milyen kérdések érdeklik a gyülekezet tagjait) stb. Ezt nem csak rendkívüli alkalmakkor teszik, hanem hétről hétre, előírt munkaprogram szerint. Úgy érzem: követendő példa ez, melynek áldásos hatása vitathatatlan mind az egyházzenei szolgálatra, mind az igehirdetésre nézve.

Fontosnak tartom továbbá, hogy a lelkész példaadása meghatározó tényező a gyülekezeti éneklésre nézve. Ha a lelkész nem énekel, lassan a gyülekezet is leszokik az éneklésről. Ha a lelkész megengedi magának, hogy egyéni ritmussal énekelje a bediktált éneket, miért ne önkényeskedhetnének a gyülekezet tagjai is? Ha a lelkész vontatottan énekel, a gyülekezet az ő példáját követi. Akkor a kántor hiába igyekszik a helyes éneklési módot meghonosítani. Mindez azt jelenti, ha a gyülekezetnek éneket akarunk tanítani, vagy éneklési módján szeretnénk javítani, akkor a kántor és lelkész szoros együttműködése a kívánatos. A kántor legjobb, leghatékonyabb segítőtársa a lelkész lehet, ha jó példával elől jár. Ennek viszont az előzetes egyeztetés, a megegyezés a feltétele.

3. *A gyülekezet*

A gyülekezet énekkultúrája, igényessége ugyancsak meghatározó tényező. A jó kántor minden szolgálatával neveli a gyülekezetet, formálja annak zenei ízlését. Ezt azonban csak úgy teheti, ha kifogástalan szakmai tudása mellett megtanul alkalmazkodni az adott gyülekezethez.

– Az igehirdetésre nézve alapvető kritérium: a gyülekezetszerűség.

– A kántori szolgálatra nézve is elengedhetetlen követelmény, hogy gyülekezetszerű legyen. Mit jelent ez? Többek között azt, hogy primitíven, kulturálatlanul (teli torokból, recsegő hangon, vontatottan, kiegyenlített ritmusban stb.) éneklő, de ugyanakkor lelkesen, szívből-lélekből „üvöltő” gyülekezetet nem lehet, nem is szabad egyik napról a másikra gyors, ritmikus éneklésre kényszeríteni, mert ezzel megfosztjuk a gyülekezet tagjait az éneklés örömétől, megöljük a lelkes gyülekezeti éneklést.

– Alapvető szabály: lendületesen, ritmikusan csak új éneket tanítsunk a gyülekezetnek. A megszokott, kiegyenlített ritmusban, vontatottan énekelt és kedvelt énekeket pedig ne akarjuk új ritmussal, lendületesen énekelteni a gyülekezettel! Nem fog sikerülni! Majd ha évek múltán ráérez a gyülekezet az új énekek által a lendületes és ritmikus éneklés ízére, akkor talán kedvet kap majd arra is, hogy hagyományos énekeit is megtanulja „új stílusban”, azaz eredeti formában.

Nyilvánvaló: hiába várom gyülekezettől, hogy olyan éneket énekeljen, amit nem ismer. Előbb meg kell tanítani az éneket, s csak azután szabad istentiszteleten bediktálni. Olyan magától értetődő dolog ez, amit talán említeni is fölösleges. Mégis, amikor az új énekeskönyv bevezetésén fáradozunk valamennyien, szükséges hangsúlyozni: ne akarjunk énekelteni az istentiszteleten olyan zsoltárt, illetve dicséretet, amelyet előzőleg nem tanítottunk meg a gyülekezetnek.

Egyik ismert erdélyi egyházi előjáró (Dr. Juhász Tamás, a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet professzora) email-üzenetet küldött e konferencia valamennyi szervezőjének, előadójának, amelyben többek között azt írja: (Csak kivonatolva idézem): „Szívből örülök az egyházzenei értekezlet hírének, és hogy annak bevallott célja: a gyülekezeti éneklés megújítása és továbbfejlesztése. Helyes a szándék, de – szerintem – előbb helyre kell állítani a gyülekezeti éneklést, mert – érvel az üzenet megfogalmazója – a legtöbb helyen sehogy sem énekelnek.” Példát is említ az idei Református Világtalálkozó rendezvényei kapcsán: Gyulafehérváron történt, hogy 300 év után ismét református istentisztelet zajlott a vártemplomban, a római katolikus székesegyházban. A 90. genfi zsoltárt teli torokból énekelte a gyülekezet, és pedig régi módra, azaz kiegyenlített ritmusban, vontatottan. Felemelő volt hallani, milyen szépen betöltötte a templomot. Később, a prédikáció után a lelkész bediktálta Tinódi szép énekét. Szégyenletes nyekergés lett belőle.

Egyházi előjárónk szerint az énekeskönyvek zűrzavara okozta ezt a szégyenletes nyekergést. Itt azonban csak arról volt szó, hogy az énekválasztásnál figyelmen kívül hagyták az adott gyülekezetet. A levél szerint: „a jó szándékú, de gyanútlan pap, viszonozásul 'honor'-t kínált a magyarországi vendég igehirdetőnek, bediktálván a szép Tinódi éneket”. Nem tudhatom, csak sejtem ebből a megfogalmazásból, hogy a lelkész rögtönzött, azaz a szószéken döntötte el, hogy mi legyen a következő ének. (Utólag, a beszélgetés rendjén kiderült, hogy ez a sejtésem nem igaz. Ez alkalommal nem rögtönzött a lelkész.) Erre a kérdésre még vissza fogunk térni, mert sajnos, gyakori eset református istentiszteleten, hogy a kántornak a szószékről kell meghallania: mit is fognak énekelni?!

Eljátszottam magamban a gondolattal: vajon milyen lenne igehirdetési szolgálattunk, ha a gyülekezet tagjai a padból kiabálnák fel: *Tiszteletes úr, most erről vagy arról a textusról prédikáljon!* Szóval elsőrendű követelmény a kántori szolgálatra nézve, hogy az minden szempontból gyülekezetszerű legyen, beleértve az énekválasztást is. Olyan éneket, amit nem ismer a gyülekezet, nem szabad énekelteni az istentiszteleten.

Ide tartozik az is, hogy az istentiszteleti zenének a gyülekezet számára érthető nyelven kell megszólalnia. Magyar ajkú gyülekezetben nincs mit keresnie német nyelven énekelt Bach kantátának (kantátarészletnek). Templomi hangversenyen, illetve zenés áhítaton igen, de ott is csak megfelelő segédeszközzel: magyarra fordított szöveggel. Istentiszteleten viszont, s ez alapvető reformátori elvünk, hogy a kórus a nép nyelvén énekel!

4. Istentiszteleti rend

Az istentiszteleti rend tulajdonképpen objektív tényező kellene legyen az istentiszteleti zene tekintetében. Az istentiszteleti rendet nincs jogában felülírni sem a lelkésznek, sem a kántornak.

a) A gond ott kezdődik, hogy a magyar református istentiszteleti rend svájci reformátori hagyományt szentesít, amely semmiféle más zenének nem adott helyet a hangszerkíséret nélküli gyülekezeti éneklésen kívül. Tehát az istentiszteleti zene másik két nagy rétegének, a gregorián(szerű) énekeknek és a polifon műzenének (az orgona és kórus szolgálatának) nincs helye ebben a reformátori hagyományban.

Az idők folyamán azonban a református gyülekezetek is igényelni kezdték a polifon műzenét, és ma is igényt tartanak az orgona és kórus szolgálatára. Ezt az igényt az istentiszteleti rend, a mai *Agendás könyvek* figyelmen kívül hagyták. Így azt is mondhatnánk, hogy tudathasadásos állapot állt elő: elvben és liturgiai előírásokban nem akarunk tudni az istentiszteleti zene gazdagságáról, a gyakorlatban viszont igényt tartunk arra.

Azt hiszem, a református egyház egyik legsürgősebb feladata: véget vetni ennek a felemás állapotnak, és az egyébként nagyon szép és értékes reformátori istentiszteleti rendbe beépíteni azokat a zenei elemeket, amelyekre igényt tartanak a gyülekezetek, és már 2–3 évszázad óta gyakorolják is.

b) A másik nagy gond leginkább az egyházzeneszek gondja: a kiszámíthatatlanság. Jó esetben a kántor istentisztelet előtt öt perccel, egyébként a szószéki bejelentéskor értesül arról, hogy mit fog énekelni a gyülekezet? Mihez kell intonációt játszani stb.

A szabad textus választás joga a református lelkész identitásához tartozik. Lényeges elv ez, amelynek sok előnye és áldása lehet, szemben azzal a lutheránus vagy római katolikus merev hagyománnyal, mely szerint minden lectio, textus, sőt bizonyos imádságok és maga a főének is elő van írva az egyházi esztendő naptára szerint.

A szabad textusválasztást manapság össze szokták tévesztetni az improvizálással! Éppen az egyházzenei szolgálatra nézve, de nem csak!, tarthatatlan ez a gyakorlat. A helyes megoldást az ígéhirdetési terv jelenti. Fontos az ígéhirdetési tervet elkészíteni, legalább témákban előre rögzíteni azt negyedévre, vagy akár egy évre is. Akkor az énekválasztás kérdését is rendezni lehet előre, terv szerint, amelybe javaslatl, ajánlatl a kántornak is be kell folynia. Legfeljebb a prédikációra ráfelelő ének maradhat függőben, mert ezt a prédikáció elkészítése után választhatja ki megfelelőképpen az ígéhirdető. Akkor a kórus szolgálatát is tartalmilag igazítani lehet a liturgiához, hogy szervesen illeszkedjék abba. Akkor a korárelőjátékokat és intonációkat is elő lehet készíteni, hogy azok színvonalasak, istentisztelethez méltók legyenek.

Annak idején Bach arra vágyott, hogy szabályozott egyházzenet (*regulierte Kirchenmusik*) műveljen. Ez az álma Lipcsében teljesült. Szabályozott egyházzenevel ő nem csak a kiszámíthatóságra, előre tervezhetőségre célzott, hiszen a lutheránus peri-

kóparend esetén ez magától értetődő gyakorlat, illetve hagyomány, hanem elsősorban a rendszerességet követelte: ne csak nagy ritkán, rendkívüli alkalmakkor tartsunk igényt minőségi orgonazenére és kóruszolgálatra, hanem rendszeresen, mert minden istentisztelethez hozzátartozik az ünnepi muzsika. Az istentisztelet ugyanis mindig ünnepnek számít.

5. *Az énekeskönyv*

Az énekeskönyv hosszú távon meghatározza gyülekezeti éneklésünket, formálja gyülekezeteink ízlését. Éppen ezért nagy felelősséggel jár új énekeskönyvvvel felcserélni a régit. A réginél csak jobb és gazdagabb szabad hogy legyen az új énekeskönyv.

Ideális énekeskönyv azonban nincs, nem létezik. Elsősorban azért, mert – hála Istennek – túl nagy gyülekezeti énekeink tárháza. Minden ének nem fér bele egyetlen énekeskönyvbe. Válogatni kell. A válogatás pedig lehetetlenné teszi, hogy mindenki kedvenceit beleyömmöszöljük egyetlen énekeskönyvbe.

Sokszor azonban a gyakorlati szempontok fontosabbnak bizonyulnak a tartalmiaknál. Pl. az, hogy az énekeskönyv kisméretű, zsebben hordozható legyen, ugyanakkor nagybetűs is legyen, hogy az idősebbek is könnyedén használhassák.

Véleményem szerint közös református magyar énekeskönyv csak német mintára képzelhető el: előbb meg kell állapodni a közös törzsanyagban, hogy aztán minden egyháztest függetlenül hozzátegye azt, amit a törzsanyagon kívül szeretne még énekelni.

Évek óta vitatkozunk azon, hogy jó vagy rossz az új énekeskönyv. Sokan képviselik azt a véleményt, hogy a 48-as próbaénekeskönyvet kellett volna közös énekeskönyvként bevezetni. Sokan megfeledkeznek arról, hogy ez az énekeskönyv is, minden értéke és gazdagsága ellenére, átdolgozásra szorul. Az új énekeskönyvben végül is benne van a kívánatos törzsanyag: a genfi zsoltárok teljessége, legértékesebb magyar és ökumenikus énekeink. Az énekeskönyv ügyéért fáradozók feladata tehát most éppen az lenne, hogy közös megegyezéssel felmutassák: melyek azok az énekek, amelyek feltétlenül helyet kell hogy kapjanak a közös törzsanyagban, s amelyeket kívánatos lenne megtanítani minden gyülekezetben.

Berkesi Sándornak újonnan megjelent ifjúsági énekeskönyvében megfogalmazott útmutatását ajánlom mindenkinek: az énektanítást ne kis előadással kezdjük, hanem énekléssel. Ezzel azt szeretném hangsúlyozni, hogy nem vitatkozni kell az új énekeskönyvről, hanem meg kell tanulni abból a törzsanyagot képező új énekeket. Ha legalább a felét megtanulnánk, akkor nagy lépést tennénk előre a gyülekezeti éneklés területén. Ehhez kérjük Isten segítségét és áldását.

Befejezésül ismét Jézus példázatára utalok, amelyet *Az özvegyasszony két fillérje* címmel ismerünk. Ezt a példázatot azért lehet és szabad istentiszteleti zenénkre alkalmazni, mert az istentiszteleti zene elsősorban dicsérő hálaáldozatnak (*sacrificium laudis*) számít. Ebben az összefüggésben a Jézus példázata arra int, hogy egyházzenei megnyilvánulásainkat nem szabad önmagukban egymáshoz mérni, illetve egy előre felállított esztétikai mércéhez hasonlítani. Lehetőségeink, adottságaink, örökölt liturgiai hagyományaink eltérnek egymástól. Azonban istentiszteleti éneklésünkben és zenénkben az igénytelenség és sivárság, rendezetlenség és improvizálás legtöbbször a hálaáldozat hiányára utal. A fölöslegből odavetett, hanyagul művelt, áldozathozatal nélkül gyako-

rolt istentiszteleti zene semmit sem ér Isten színe előtt. Nem méltó az istentisztelethez, hitünk őszinteségét, valódiságát vonja kétségbe.

Ideal und deformiert Europäische Modelle in der Vergangenheit und heute

László Attila Kovács evangélich-lutherischer Kirchenmusiker und Pfarrer unterrichtet systematische Theologie, Liturgik, Kirchenmusik und Gesang an dem Protestantischen Institut zu Klausenburg. Er ist seit Jahrzehnten als Pfarrer und auch als Organist sowohl in der evangelischen als auch in der reformierten Kirche tätig. Als solcher kennt er die dienstlichen Sorgen des Pfarrers und des Kantors, ihre Erwartungen bzw. Vorbehalte einander gegenüber. Als Lutheraner und Pfarrer einer anderen Konfession, die ganz andere, viel reichere liturgische und kirchenmusikalische Traditionen pflegt, kann er auch als Aussenstehender, die Lage der reformierten Kirchenmusik betrachten und erwägen. Deswegen wagt er streng und polarisiert zu zeigen, was deformiert und schlecht in der reformierten kirchenmusikalischen Praxis ist.

